

JAVÍTÓINTÉZETBEN ÉLŐ FIATALOK ÉS AZ ERŐSZAK

"A rendőrség egy 14 éves kislányt és egy 12 éves fiút gyanúsít azzal, hogy... brutális kegyetlenséggel meggyilkolták a 11 éves Kocsis Franciskát ... az erdőben megkötözték a kezét, majd egy zoknival betömtek a száját. A két gyerek ezután felváltva ütlegelte a kislányt, majd egyikük egy láncos bottal (nuncsakuval) verte, kegyetlenkedett vele, végül megfojtották."

(Népszabadság, 2000. V. 25.)

A gyermek- és fiatalkorúak körében elterjedő agresszió egyre súlyosbodó problémát jelent nemcsak Magyarországon, hanem a világ számos országában. Nap mint nap találkozunk olyan hírekkel, amelyek fiatalkorúak által elkövetett erőszakos bűncselekményekről tudósítanak. Az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők száma az elmúlt évek során 1992-ben volt a legmagasabb, amikor számuk meghaladta a 15 ezret. Azóta enyhe csökkenés tapasztalható: az elmúlt évben 13.544 fiatal vált bűnelkövetőként ismertté.

Riasztó tény, hogy a bűnözés szerkezetében megjelenő változások megfigyelhetők a fiatalkorúak körében elkövetett bűncselekményeknél is. A szervezettség, a csoportos végrehajtás, a brutális, kíméletlen erőszak mind gyakrabban jellemzik a fiatalkorú elkövetőket is. Gyakran felmerül a kérdés, hogy ki ezért a felelős. Úgy hiszem, hogy helytelen a fiatal, a gyermeket felelőssé tenni, hiszen senki sem születik bűnözőnek, hanem azzá válik. Azzá teheti őt a családjában, a környezetében tapasztalt szeretethiány, destruktív minta és erőszak.

A vizsgálat célja

Tanulmányomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a javítóintézetbe került bűnelkövető fiatalok életében milyen szerepet játszott az erőszak, hiszen számos vizsgálat mutatta ki, hogy az elhanyagolt vagy bántalmazott gyermekek nagyobb valószínűséggel fognak erőszakos bűncselekményt elkövetni. Ezenkívül arra is kíváncsi voltam, hogy a javítóintézetben belül hogyan jelenik meg a növendékek közötti erőszak.

Nem ítélni akarok a javítóintézetben élő fiatalok felett. Azt szeretném elérni, hogy minden tettük ellenére elfogadjuk őket, hiszen gyakran ők is ugyanolyan áldozatok, mint azok, akik ellen elkövették a bűncselekményt. Másik fő célom az volt, hogy felhívjam a figyelmet a javítóintézetben dolgozók munkájára, akik mindent megtesznek azért, hogy a fiatalok új életet kezdhessenek.

A vizsgálat módszere

Az itt bemutatott vizsgálat, amely egy nagyobb - folyamatban lévő - vizsgálat része, két szakaszból áll. A mélyinterjúk felvételében segítségemre volt Sirák Andrea, akinek köszönöm munkáját.

A vizsgálat első részében kilenc mélyinterjú készült javítóintézetben élő fiatalokkal. Hat lány és három fiú vett részt a beszélgetésben önkéntes jelentkezés, illetve a pszichológus javaslata alapján. A növendékek átlagéletkora 17 év. A mélyinterjúkról - a fiatalok beleegyezésével - magnófelvétel készült miután tájékoztam az interjúalanyok pszichikai állapotáról. Itt szeretném megköszönni nekik, hogy őszinte válaszaikkal segítették munkámat.

Kérdéseim négy fő témakörre vonatkoztak, melyek a következők voltak:

1. családjukban mennyire volt jellemző a bántalmazás, a fizikai és pszichikai erőszak,

2. mit tartanak erőszaknak,
3. hogyan ítélik meg a javítóintézetben belüli erőszakot (társak között),
4. milyen a konfliktusmegoldó képességük.

A kapott anyagon tartalomelemzést végeztem a fenti szempontok alapján.

A vizsgálat második részében olyan férfiakkal beszélgettem, akik régebben valamelyik javítóintézet lakói voltak. Beszélgetéseink központjában a javítóintézeti élet, annak előnyei és hátrányai voltak. Hálás vagyok nekik, hogy elmesélték életük legnehezebb részét. Szakmai tanácsokban sok segítséget kaptam Szarka Attilától, az Aszódi Fiúnevelő Intézet igazgatójától, Kovács Évától, a Rákospalotai Leánynevelő Intézet pszichológusától, Tóth Lászlóné dr. bírónőtől és tanáraimtól, dr. Golnhofer Erzsébettől és dr. Szabolcs Évától, akiknek itt szeretnék köszönetet mondani.

A nevelőintézet

A vizsgálat eredményeinek ismertetése előtt fontosnak tartom bemutatni azt a közeget, ahová a bűnelkövető fiatalok kerülnek. Már a XVIII. századi büntetőjog is foglalkozott a bűnelkövető fiatalokkal, de csupán az 1880. szeptember 1-jén életbe lépett büntetőtörvénykönyv (1878. V. törvénycikk) rendelte el a javítóintézetek felállítását. Ennek értelmében 1884-ben jött létre az első javítóintézet Aszódon, majd 1886-ban Kolozsváron, 1890-ben Rákospalotán, 1895-ben Székesfehérváron és 1905-ben Kassán kezdtek el működni a bűnelkövető fiatalokat befogadó intézetek. 1945 után - a nevelési szándék hangsúlyozásának céljával - a javítóintézet helyett a nevelőintézet elnevezést vezették be.

Nevelőintézetbe azok a bűncselekményt elkövető 14-18 év közötti fiatalok kerülnek be, akiket a bíróság jogerősen legalább egy évre nevelőintézeti nevelésre ítélt. A javítóintézeti nevelés a szabadság elvonásával járó jellege miatt hátrányosabb, mint a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés büntetés kiszabása, még akkor is, ha nem jár együtt a bűnösség kimondásával.

Jelenleg Magyarországon négy olyan intézet működik, ahol bűnelkövető fiatalok nevelését, reszocializációját végzik. A javítóintézeti nevelés elrendelése esetén a fiatakorúak felvételére kijelölt intézetek a lányok részére a Szociális és Családügyi Minisztérium 4. Számú Leánynevelő Intézete Rákospalotán, a fiúk részére pedig a Szociális és Családügyi Minisztérium 2. Számú Fiúnevelő Intézete Aszódon. Az 1995. évi XLI. törvény és a 30/1997. (X. 11.) NM rendelet lehetővé tette, hogy fiatakorúak esetében az előzetes letartóztatást a kijelölt javító-nevelő intézetben (Rákospalotai Leánynevelő Intézet, a Szociális és Családügyi Minisztérium 1. Számú Fiúnevelő Intézete és a Szociális és Családügyi Minisztérium Debreceni Gyermekotthona) is lehet foganatosítani.

A nevelőintézetek pedagógiai programjának középpontjában a fiatalok korrekciós nevelése, társadalmi beilleszkedési zavarainak megszüntetése, enyhítése mellett az oktatás, a munkafoglalkoztatás áll, ezzel is jelezve azt az általános felfogást, hogy a javítóintézeteket nem szabad összetéveszteni a börtönökkel. A javító-nevelést nem szabad büntetésként értelmezni, hiszen a fiatalok nagy részének inkább lelki és gyakran fizikai sérülésük gyógyítására, segítségre, szeretetre, őszinte beszélgetésekre, rendszeres törődésre van szükségük. Ezzel az itt dolgozó pedagógusokra, pszichológusokra igen nehéz feladat hárul.

Hipotézisek

A vizsgálat megkezdése előtt mind a négy témakörrel kapcsolatban voltak feltevéseim. Első hipotézisem szerint a bűnelkövetők családjaira elsősorban a hátrányos szociokulturális háttér

lesz jellemző, ahol a fiatalokat gyakran fizikailag is bántalmazták. A bűnelkövetés legfőbb oka, szerintem, a családok diszfunkcionális működéséből eredő szeretethiány, a törődés, az odafigyelés hiánya.

Az erőszak fogalmának meghatározásánál - feltételezésem szerint - legtöbbször a fizikai erőszakot, a verést és a nemi erőszakot említik. A legnagyobb nehézséget az interjú elkészítése során várhatóan az "erőszak olyan mint a ..." feladat megoldása okozza. Az intézetben belüli erőszakon belül feltételezéseim szerint a veszekedés mindennapos lesz, míg a verekedés átlagosan havonta fog előfordulni. Előzetes ismereteim alapján a veszekedés és verekedés okának az úgynevezett "börtönszindrómát" tartom, amely a bezártságból ered. A fiatalok konfliktusmegoldásánál inkább az erőszak, az agresszivitás lesz jellemző, amely az alacsonyabb tolerancia- és frusztrációs szint következménye.

Mivel a vizsgálat során nem reprezentatív mintával dolgoztam, a hipotézisek elvetése illetve igazolása csakis a tervezett további vizsgálatok befejezése után lehetséges.

A bűnelkövető fiatalokról

Az esetek többségében olyan halmozottan hátrányos fiatalok kerülnek be az intézetbe, akik a negatív minta, a szeretetelenség, az elhagyatottság és kényszerítés hatására válnak agresszívvá, erőszakos bűnelkövetőkké. Ahhoz, hogy megértsük a nevelőintézetekben élő fiatalok és az erőszak kapcsolatát, meg kell ismerni családi körülményeiket, iskolai teljesítményüket.

"Nekem az volt a legrosszabb, amikor az apám ütlegelt szíjjal. Nem volt jó gyerekkorom. Apám sokat vert. Fával, kézzel, ostorral, mert nem voltam jó."

Az általam vizsgált esetekben a kilenc fiatal közül egy lány és két fiú él látszólag rendezett családi körülmények között, a többiek családjára a hátrányos szociokulturális helyzet volt jellemző, amely kialakulása elsősorban napjaink társadalmi-gazdasági változásainak köszönhető. A munkanélküliség és az egyre nehezebb megélhetés hatására emelkedik a létbizonytalanság érzése, amely a morális tartalékkal nem rendelkező családokon belül megnöveli az alkoholista, deviáns életmód és a vagyon elleni bűncselekmények elkövetésének lehetőségét. Ezzel egyidejűleg csökken a gyermek- és fiatalkorúak iránti figyelem, gondozás, ami súlyos következményekkel járhat.

A családok diszfunkcionális működése nagymértékben befolyásolja a gyermek szocializációját, társadalmi beilleszkedését, magatartását és esélyeit a konstruktív életvezetés kialakítására. Igen gyakran előfordul - jelen vizsgálatban 5 esetben - a családon belüli bántalmazás, amely nem egyetlen formában jelent meg.

"Nálunk a büntetés olyan volt, hogy az én mamám nagyon szigorú volt, mert ő tényleg arra tanított minket, hogy soha semmit ellopni nem szabad. Felügyelet nélkül még 13-14 évesen is nagy ritkán mehettünk le csak az udvarra. Ha bármit csináltunk, ami nem tetszett neki, nagyon megvert mindenért, minden apró hibáért. Míg kisebbek voltunk a fenekünkre ütött, meg ilyeneket, aztán később a strandpapucsával, amikor 8-10 évesek lehettünk. Az nagyon fájt." (17 éves lány)

A fizikai zaklatás mellett egyre gyakrabban jelenik meg a szexuális abúzus is, amelyet általában az apa, nevelőapa vagy pedig a család barátja követ el. A nemi erkölcs elleni bűncselekmények áldozatai közül egyre többen válnak prostituálttá. Maximálisan ki vannak szolgáltatva futtatójuknak, aki gyakran különböző vagyon elleni bűncselekmények elkövetésére is kényszeríti a lányt. Így járt az a 16 éves lány is, aki a bírósági tárgyaláson a következőket mondta:

"Három évvel ezelőtt, 12 éves voltam, amikor édesapám egy alkalommal megkérdezte tőlem, hogy tudom-e mi az a szex, és azt mondta, hogy ő majd

megtanít rá. Én annyit mondtam neki, hogy nem akarom, de apám erre azt mondta, hogy akkor legalább verjem ki neki.

... apám azt akarta, hogy dolgozzam a családra és egy ismerősének adott oda, hogy vigyen ki dolgozni az utcára kurvának. Így is lett. A ... mondta, hogy szerezzek neki pénzt, hogy törjek be a boltba. Én ezt megtettem, többször is. (16 éves lány, bírósági jegyzőkönyv)

A zaklatás testi, szexuális és érzelmi formája az érintett személyiségre összetett hatást gyakorol. Mivel ezek a fiatalok nem rendelkeznek biztos háttérrel, sokkal könnyebben befolyásolhatók, gyakran saját családjuk, közvetlen környezetük hatására kezdenek el bűnözni.

A hátrányos helyzetű családok nem képesek elsajátíttatni a fiatalokkal a társadalmi normákat, az alapvető higiénés szabályokat. Igen megdöbbentő volt tapasztalni, hogy az egyik lány az intézetben tudta meg 16 éves korában, hogy mi az a menstruáció... Nem tanítják meg a gyerekeket arra, hogy indulataikat ne agresszivitással vezessék le, hogy vitáikat nemcsak késsel - jobb esetben veréssel - oldhatják meg.

A gazdaságilag rossz helyzetben álló családok mellett egyre nagyobb számban jelennek a viszonylag jó, sőt gazdag családból származó bűnelkövetők, akik - mint mondják - kalandvágyból, figyelemfelkeltés céljából követtek el bűncselekményt. Ez a jelenség felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a rendezett körülmények között élő családokon belül is egyre gyakoribb a gyerekek érzelmi elhanyagolása, az érzelmi erőszak.

"Eléggé el voltam engedve, nem nagyon büntettek. Maximum annyit, hogy nem engedtek le az udvarra, nem nézhetem tévét. Nem nagyon vertek meg. Lehet, hogy jobb lett volna, ha egyszer-kétszer lekevertek volna egy pofont, mert akkor talán nem lennék itt. Akkor jó volt, hogy szabadjára engedtek és ráértem haza menni 10 évesen éjfélkor, hajnali kettőkor. De most már bánom, hogy elengedtek, bánom, hogy nem figyeltek oda jobban rám." (18 éves fiú)

Iskolai teljesítmény

A bűnöző fiatalok többsége nem a stabilan jó magaviseletű, közepesen vagy annál jobban tanuló diákok, hanem az osztályismétlők, iskolakerülők közül kerülnek ki. Ez azzal is magyarázható, hogy az a fiatal, aki mindig kudarcot vall az iskolában, akinek -gyakran a tanulási részképességek zavara miatt - nincs sikerélménye, könnyebben belekeveredik bandákba, ahol az elismerésért, a megfelelésért bűncselekményt is elkövet.

A fiatalok rossz tanulmányi eredményük és magatartásuk miatt gyakran találkoznak a kirekesztettség, a meg nem felelés érzésével és olykor-olykor előítéletekkel. A pszichológiából ismert Pygmalion-effektusból adódóan előfordult, hogy a tanárok sem támogatták a rossz körülmények között élő, magatartási zavarokkal küszködő fiatalot: "Nem éreztem jól magamat az iskolában. Egyedül én voltam az osztályban cigánylány. A tanárok se szerettek nagyon, mert rossz voltam, mert piszkos voltam és mer' cigány voltam. Inkább nem is mentem el suliba. Így legalább én is jól éreztem magamat." (18 éves lány)

Az intézetbe került fiatalok bizonyítványa rendszerint nem tükrözi az annak megfelelő tudást, ezért itt alacsonyabb osztályban kénytelenek folytatni tanulmányaikat. Az iskoláról és a tanulásról alkotott véleményük igen negatív:

"Kint már szakmunkásba is jártam, de itt ötödikes vagyok. Utálok tanulni, szerintem

felesleges dolog, csak fárasztom magamat ezzel. Kint mindig csak kegyelemből engedtek át, féltek tőlem a tanárok. Nem is csodálom, mert megfenyegettem őket, ha nem engednek át, megöletem őket. Az biztos, hogy ezt nem tettem volna meg, de inkább átengedtek." (17 éves lány)

Mindkét intézet kiemelkedő szerepet szán az oktatásnak és a szakképzésnek. Az elsődleges cél, hogy a növendékek befejezzék az általános iskolai tanulmányaikat. Emellett fontos feladatként jelölték meg a munkára nevelést, illetve a szakképesítés biztosítását. Minden erőfeszítéseik ellenére igen ritka, hogy valakinek a nyolc általános elvégzésén és egy szakma elsajátításán túl is lennének tervei, mint annak a 18 éves fiúnak, aki most hatodik osztályos:

"Az iskolát nem szeretem, de kötelességem tanulni. Lerakom a nyolcat és ha sikerül szakközépbe akarok menni, amit kétek, hogy sikerül, mert egy intézetis számára ez a csillagos ég."

Bandák - alkohol - drog

A gyermekek és a fiatalok lokális kortárskapcsolatainak és csoportjainak fontos szocializációs funkciói vannak, éppen ezért nem mindegy, hogy a fiatal a társadalom értékrendjének megfelelő normákat képviselő csoport tagja, vagy azzal szemben álló bandához tartozik.

A vizsgálatban részt vevő fiatalok közül öten csoportosan követték el a bűncselekményt. A csoportok életkori összetétele vegyes volt, de megjelentek az azonos életkorúakból álló bandák is.

"Egy bandában voltam. Nálam mind idősebbek voltak, 20-25 évestől egészen 50 évesig. Én elhoztam, ami kellett, ők eladták és elosztottuk a pénzt, kaptam egy bizonyos százalékot. Egy baráti kapcsolat révén csöppentem bele." (18 éves fiú)

Jelentős veszélyforrás a fiatakorúak számára az alkohol és a kábítószer. Mind a kilenc fiatalnak komoly gondjai voltak az alkohollal. Rendszeresen ittak, általában röviditalokat. A bűncselekményt öten ittas állapotban követték el, a többiek inkább a bűncselekmény után ittak "áldomást". Egyre inkább terjed a kábítószeresítés, a kilenc fiatal közül egyetlenegy fiú nem próbálta ki, a többiek rendszeresen füveztek, gyógyszereztek, speedeztek.

"Az erőszak olyan mint a levegő, amit mindenki belélegez. Mert mindenki van valahol elrejtve egy pici." Érdekes volt a vizsgálatnak az a része, amikor az erőszakot próbálták definiálni a fiatalok. Az erőszak szóról mindegyiküknek a fizikai erőszak különböző formái jutottak eszükbe legelőször. Egy fiú említette meg, hogy a fizikai erőszakon kívül van lelki erőszak is. Az "Erőszak az, ha ..." mondat folytatásánál a legtöbben a következőket mondták:

- megütnek, megvernek, valaki megüt valakit jogtalanul (9 fő)
- megerőszakolnak, "leerőszakolnak" (3 lány)
- erőszakkal elviszik dolgoztatni (1 lány)
- megszarolnak (1 fiú)
- kényszerítenek olyan dologra, amit az illető nem igazán szeretne (1 lány)
- prostitúcióra kényszerítik a lányokat (1 lány)
- kényszerítenek egy élettársi viszonyra vagy drogozásra vagy lopásra (1 lány)
- valaki elvesz a másiktól valamit erőszakkal (1 fiú)
- mások akarata ellenére csinálom azt, amit csinállok (1 fiú)
- "Leleki erőszak is van, elnyomottság, meg megaláztatottság és ilyenek. Ez is komoly nyomot hagyhat bárkiben is."

Érdeemes elgondolkodni azon, vajon a feladat megoldását milyen mértékben befolyásolták a személyes tapasztalatok. Feltehetőleg nem véletlenül mondta erőszaknak az élettársi viszonyra és a drogra való rákényszerítést a lány. (Utóbb kiderült, hogy valóban voltak személyes élményei ezzel kapcsolatban.)

A fiatalok közül többen kihangsúlyozták, az erőszak olyan cselekedet, amely azzal jár, hogy valakinek a szabadságát, a személyiségét veszélyezteti, megsérti. Ebből arra következtethetünk, hogy tisztában vannak azzal, hogy nem jó a másoknak, amit ők tesznek. Többen kiemelték, hogy a lelki bántalmazás nem erőszak, mert az nem látható, nem olyan nyilvánvaló, mint a verés. Ennek ellenére kiderült, hogy az állandó megszegyenítést heten ugyanolyan rossznak tartották mint a testi fenyegetést. Többen megfogalmazták azt a tényt, hogy a testi erőszak, a verés együtt jár a lelki élet megsérülésével:

"Az a gyerek is rossznak érzi magát, amelyiket állandóan lehülyézik. Aki így nő fel, az bánatos. Bármit tesz a gyerek és azt hiszi, hogy az jó, de lehülyézik, akkor sose fog bízni magában. Az se vidám dolog, ha a gyereket ütlegelik, mert mély nyomot hagy benne. Szerintem a verésnél az is van, hogy ha megvernek engem, akkor azt érzem, hogy rossz vagyok. És az nem jó. Mind a kettő nagyon rossz." (18 éves lány)

Hegedűs Judit